

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІОПРОСТОРОВИХ ОБРАЗІВ У МЕДІАДИСКУРСІ

Людмила Чернявська
(Київ, Україна)

У статті здійснено огляд наукової парадигми соціопросторового комплексу медіадискурсу із врахуванням психолінгвістичних аспектів його реалізації. Вказується на той факт, що дискурс слід розглядати як соціальний простір, що формується на основі ментальної моделі. Здійснено поділ на етапи інтелектуального пошуку в соціопросторових дослідженнях в історичному аспекті. Перший етап (модернізму) характеризується осмисленням поняття соціального простору в контексті соціології. Другий етап (постмодернізм) характеризує соціальний простір як гуманітарну категорію, що використовується в сфері соціальних комунікацій, соціології, філософії, культурології, філології та ін. Життєвий простір індивіда включає різноманітні поля, що формують його. Психологічні феномени кодування та декодування дискурсів мають зв'язок із соціопросторовими координатами в медіа.

Ключові слова: соціальний простір, психолінгвістика, соціальні комунікації, медіа дискурс.

В статье сделан обзор научной парадигмы социопространственного комплекса медиадискурса с учетом психолингвистических аспектов его реализации. Указывается на тот факт, что дискурс следует рассматривать как социальное пространство, формирующееся на основе ментальной модели. Осуществлено разделение на этапы интеллектуального поиска в социопросторовых исследованиях в историческом аспекте. Первый этап (модернизма) характеризуется осмыслением понятия социального пространства в контексте социологии. Второй этап (постмодернизм) характеризует социальное пространство как гуманитарную категорию, используемого в сфере социальных коммуникаций, социологии, философии, культурологии, филологии и др. Жизненное пространство индивида включает разнообразные поля, формирующие его. Психологические феномены кодирования и декодирования дискурсов имеют связь с социопространственными координатами в медиа.

Ключевые слова: социальное пространство, психолингвистика, социальные коммуникации, медиа дискурс.

This article provides an overview of the scientific paradigm social space's complex of media discourse taking into account psycholinguistic aspects of its implementation. Indicated on the fact that the discourse should be seen as a social space formed on the basis of mental models. Made division into stages intelligent search of the sociospatial studies in historical perspective. The first stage (modernism) is characterized by comprehension of the concept of social space in the context of sociology. The second phase (post-modernism) characterizes the social space as a humanitarian category used in the field of social communications, sociology, philosophy, cultural studies, philology, etc. The individual vital space includes a variety of fields that form it. Psychological phenomena of encoding and decoding of discourses have links with socio spatial coordinates in the media.

Keywords: *social space, psycholinguistics, social communication and media discourse.*

Інтелектуальні пошуки в контексті постмодерних світоглядних орієнтирів відкриває ряд концепцій гуманітарного дискурсу, пов'язаного із комунікативними вимірами соціального простору і його психолінгвістичними компонентами. В роботах Ж.Лакана, Ж.Деріди дослідження дискурсу розкриває соціопросторові аспекти та психоаналітичну складову. Структуралізм та психоаналіз мають два плани в об'єкті дослідження поверхневого та глибинного. Прихована субстанція в структуралізмі постає як глибинна структура, що включає також просторові концептуалізації.

Соціопросторовий аналіз представлений в соціологічній науці трьома основними етапами: модерністським (Е.Дюркгейм, Г.Зімель, П.Сорокін), а також постмодерністським, що поділений на два періоди – структуралізму (Ж.Лакан) та постструктуралізму (Ж.Деріда). Наукова парадигма структуралізму та постструктуралізму у філологічному дискурсі звертає увагу на дискурсивні практики, які включають соціопросторову заданість, зокрема, можемо говорити про методологічний підхід, в якому соціопросторові статуси є частиною соціокультурної феноменології. Цей підхід Д.Замятін визначає як геоспаціалізм, «бачення і відчуття простору локалізується в ментальному плані як «пучок» соціокультурних образів, що уявляються як реальність» [Замятин 2011: 23]. Постструктуралізм Ж.Лакана пропонує первинність слова, за його концепцією слово породжує речі, обґрунтовуючи

символічну природу мови. Ж.Деріда стверджує, що слово є психічним відбитком матеріального світу.

Вивчення психічного життя людини стає особливо актуальним у період становлення модернізму, коли нові соціальні рухи, зумовлені економічними, політичними, культурними змінами призводять до зміни самої людини, а також наукового бачення психіки людини. Період модернізму є періодом становлення психоаналітичних досліджень З.Фрейда та подальших його переосмислень в працях К.-Г.Юнга, Ж.Лакана, Ж.Дерріди, Ф.Гваттарі та Ж.Делеза та ін..

Медійний дискурс має свої властивості і закони структурування, кодування та декодування, а його психолінгвістична складова із соціопросторовою парадигмою є важливим аспектом досліджень в галузі соціальної комунікації. Роботи українських та російських авторів у соціології, філософії, економіці, соціальних комунікаціях Д. Замятіна, О.Злобіної, С.Макеєва, І. Мартинюка, А.Петренко-Лисак, В.Різуна, А.Ручки, Л.Скокової, Н. Соболевої, А.Соколова, В. Тихоновича, А.Філіппова та інших залучають загальноєвропейський контекст і розглядають соціокультурні образи як форму репрезентації соціального світу, а медіатекст постає як форма взаємодії між людиною і світом.

Мета та завдання статті окреслити психолінгвістичні фактори соціального простору у медійному дискурсі, який слід розглядати як дискурс соціального життя і один із шляхів формування соціуму. У результаті дослідження виконані такі завдання:

- здійснено огляд наукової парадигми просторових домінант гуманітарному дискурсі в діяхронічному зрізі;
- простежено просторові конструкти в соціології, психології, соціальних комунікаціях, перспективи їх досліджень в галузі психолінгвістики, соціальних комунікацій.

Методи та методика дослідження. Основою вивчення джерельної бази стали методи аналізу й узагальнення матеріалу дослідження. Термінологічний аналіз дозволив простежити становлення поняття соціального простору. Загальнонауковий теоретичний метод синтезу здійснює трансформацію поняття соціального простору в контексті дискурсивних практик.

Дослідження дискурсу базуються на розгляді форм репрезентації соціального світу, а також взаємодії медіатекстів

із індивідом і соціальними групами та соціальним простором у цілому. Психолінгвістика пропонує модель розуміння тексту як його кодування (з боку автора) та декодування (з боку реципієнта). Ці операції виконуються на основі спільного соціокультурного досвіду. Поняття картини світу, що використовується в психолінгвістичних дослідженнях заснована на просторовій моделі. Поняття соціального простору пропонує платформу для наукового гуманітарного дискурсу.

Поняття соціального простору формується в модерністській парадигмі, коли виникає реакція на зміни в соціально-політичному, економічному житті людини. Ці зрушення також презентують наукові пошуки світоглядної основи людини і суспільства у сфері соціології, психології, культурології та ін.. Соціальний простір як основа соціальної діяльності людини виникає ще у працях Г.Зімеля та Е.Дюркгейма, а сам термін окреслений П.Сорокіним, який визначає параметри цього поняття. Він вказує на його багатовимірність (що відрізняє його від геометричного простору), горизонтальні та вертикальні параметри соціального положення, що стають основою соціальної стратифікації.

Модернізм також пропонує новий погляд на психологію людини. Це період появи психоаналізу як способу лікування неврозів. Згодом він стає популярним як гуманітарна методологія, що виявляє свою перспективність у різних галузях наукової думки. Цей класичний його період появи і формування пов'язаний з ім'ям З.Фрейда. Згодом фрейдівська система набуває популярності в численних дослідженнях, що піддають її критиці. Так, А.Адлер пропонує індивідуальну психологію, що суперечить концепції З.Фрейда. Він вважає, що психічний розвиток особистості корельований її соціальними координатами. Відповідно йдеться про такі якості психіки особистості, що виникають на основі її соціальної самоідентифікації як перевага/неповноцінність, суспільний інтерес, креативне «Я».

К.Г. Юнг пропонує значні зміни в концепцію З.Фрейда, збагачуючи її поняттями колективного несвідомого, що реалізовано в теорії архетипів. Архетип базується на творенні картини усередненого психічного життя і становить первинний образ. Архетипна критика вважається передтечею структуралізму. Н.Фрай пропонує «Архетипний аналіз: теорію мітів», в якому звертається до розгляду структури нарації в художньому творі, а

також способи організації міфів та архетипних символів. Основою цих образів він вважає людський досвід.

Розробки К.Лесі-Строса в галузі культурології вважають передтечею структуралізму. Він обстоює думку, що мова є соціальним явищем і продуктом культури, а акти лінгвістичної поведінки виявляються на рівні несвідомого мислення, адже «мова живе і розвивається як продукт, що виробляється колективно» [Леві-Строс 2001: с.62]. Він пропонує застосування математичних методів на рівні вивчення фонології та морфологічної системи для аналізу «метаструктури» мови. Свій аналіз він здійснює на основі зіставлення соціальних структур, географічних, лінгвістичних даних. Теорія комунікації відкриває нові методи дослідження об'єктів – знаків і це дозволяє робити нові дослідження в системі лінгвістики та соціальних структур, в дослідженнях кореляції мови, мислення, соціальних просторів, культури.

Постмодерний науковий гуманітарний дискурс представлений структуралізмом та постструктуралізмом. Ж.Лакан об'єднує психоаналіз і структуралізм і пропонує дискурсивну теорію. Дискурс становить собою факт комунікації, а несвідоме є частиною «трансіндивідуального дискурсу», що використовується для творення безперервності свідомого дискурсу. Він також обстоює первинність слова в еволюції людини «світ слів і породжує світ речей» [Лакан 1995: с.46], а символи несвідомого визначає як скам'янілі форми людської свідомості, що становлять «первинну мову», тому є основою семантем мови. Крім психологічних основ особистості Ж.Лакана цікавить місце її в соціальному просторі та роль культури в означенні цього простору. На його думку, культура сприяє розпаду особистості, а культурні нашарування збільшують стіну мови для об'єкта за допомогою медіапродукції. Культурне виробництво відповідно загострює психічне життя людини.

Французький постструктуралізм виявляється в різних галузях гуманітарного дискурсу: в літературознавстві (Р.Барт), філософії (М.Фуко) та ін.. Р.Барт розглядає дискурс як соціальний простір, втілений у мові і пропонує аналіз культурних кодів, їх також досліджує М.Фуко, що пропонує аналіз фундаментальних кодів культури, а гуманітарний дискурс має в авангарді три сфери філологію, психоаналіз та етнологію, що, на його думку знаходяться на перетині гуманітарного та природничого знань.

Деконструкція Ж.Дерріди ґрунтується на положенні про слово, що містить у собі «психічний відбиток» матеріального світу. Запропонований ним термін логоцентризм позначає внутрішній світ буття, що зумовлений соціально-історичною практикою. Його праця «Тимпан» пропонує аналіз просторування і темпоралізації знаку.

К.Левін пропонує поняття поля, яке використовується для означення життєвого простору індивіда, пов'язаного із його психологічною та іншою діяльністю. Поняття соціального поля було обґрунтовано П.Бурдьє, що вказував на поділ соціального простору на окремі поля, зокрема, визначаючи поле журналістики, літератури, телебачення тощо, які визначають певні рівні соціальної активності суспільства і окремих особистостей. К.Левін, визначаючи типи полів, що формують на особистість, вказує на психологічну позицію – «просторове відношення областей» [Левін 200: с.60], що характеризують соціалізованість індивіда. Це всі ті складові, що беруть участь у творенні індивіда, як-от, влада, ідеологія та ін.. Отже, просторова зумовленість психологічних феноменів є основою побудови наукових конструктів, соціального, психологічного, психолінгвістичного та соціокомунікативного планів.

Психолінгвістичні дослідження медіадискурсу відкривають можливості аналізу творення автора як творця і медіатора медіадискурсу, розкриття особливостей його аудиторії. Подібні дослідження особливо популярні на сьогодні в інтернетвиданнях, блогосфері, адже вони дозволяють із застосуванням математичних методів дослідження проаналізувати особливості цих специфічних категорій медіадискурсу.

Психолінгвістичні методи дозволяють здійснювати аналіз комунікативних можливостей певних асоціативних полів, які виявляють особливості сприйняття та відтворення в мовній картині світу комунікативного простору певних соціальних утворень (груп), шляхи їх самоорганізації, активізації.

Соціокультурні образи в ментальному плані, парадигма психолінгвістичного творення картини світу в медіа, коли образ постає як психічний відбиток матеріального світу, залучають соціопросторову парадигму. Просторові виміри людського життя традиційно беруть участь у кодуванні та декодуванні дискурсів. Типи простору виявляються в метафізичному (життя/смерть,

свій/чужий), так і соціопросторовому аспектах (глобальний/національний, локальний). Соціальна практика спонукає медіа до творення нових образів, заснованих на фундаментальних кодах культури зафіксованих у різних соціокомунікаційних системах. Традиційно вся інформація поділяється на два типи, як така, що з'являється природнім шляхом в процесі соціального життя та штучно створювана (за класифікацією Н.Габор [Габор 2005]). Говорячи про природну інформацію варто відзначити, що колективні соціальні явища мають також несвідомий характер, як наприклад, прагнення свободи може бути відбите на метальному рівні і психічні реакції людини будуть підпорядковані задоволенню цієї потреби. Медіа (журналістика, література, блогосфера та ін..) реагують на соціальні зміни і відбивають зміни у соціальній психології людини. Від подій Майдану 2014 року соціокомунікативні інститути демонструють приклади соціальної самоорганізації за фрактальним типом із подальшим утворенням соціальних угруповань, що сприяють консолідації суспільства і формування нових типів суспільної самоорганізації.

Висновки і перспективи подальших розвідок.

Просторова парадигма гуманітарних досліджень розпочалась в контексті світоглядних перетворень модернізму, що дозволив виявити соціологічну проблему соціальної стратифікації в соціальному просторі суспільства. Зміни комунікативних вимірів зумовлені перетвореннями у соціальній психології, комунікації, системі мовної картини світу. Соціальний простір виходить за межі соціальних параметрів в період постмодернізму, коли він починає окреслюватись як основа дискурсу (дискурс – це соціальний простір, закодований у мові). Соціальний простір пропонує ментальну модель дійсності із використанням психолінгвістичного інструментарію для вивчення новітніх комунікативних практик. Соціальні комунікативні практики потребують психолінгвістичних підходів до досліджень дискурсу медіа. Наступним етапом досліджень соціопросторових доміант в медіа із психолінгвістичним аналізом має стати розгляд концептів та орієнтаційних моделей, що формуються в сучасному віртуальному просторі, продукованому медіа.

ЛІТЕРАТУРА

1. Габор Н. «Журналістика думок» у контексті об'єктивності / Н.Габор // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Вип.9. Українська література в загальноєвропейському контексті. – Ужгород, 2005. – С.393-395.
2. Замятин Д. Геоспациализм: онтологическая динамика пространственных образов / Д.Замятин // Социологическое обозрение. – 2011. – Т. 10. – № 3. – С. 21-27.
3. Лакан Ж. Функция и поле речи и языка в психоанализе. Доклад на Римском Конгрессе, читанный в Институте психологии Римского университета 26 и 27 сентября 1953 года / Ж.Лакан. – М.: Гнозис, 1995. – 102 с.
4. Левин К. Теория поля в социальных науках: Пер. с англ. – СПб: Сенсор, 2000. – 368 с.
5. Леви-Стросс К. Структурная антропология / Пер. с фр. Вяч. Вс. Иванова. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 512 с.

Literature

1. Habor N. (2005) «Zhurnalistyka dumok» u konteksti obyektivnosti / N.Habor // Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva. Vyp.9. Ukrayins'ka literatura v zahal'noyevropeys'komu konteksti. – Uzhhorod, 2005. – S.393-395. (in Ukrainian).
2. Zamyatyn D. (2011) Neospatsyalyzm: ontolohycheskaya dynamyka prostranstvennykh obrazov / D.Zamyatyn // Sotsyolohycheskoe obozrenye. – 2011. – T. 10. – № 3. – S. 21-27. (in Russian).
3. Lakan Zh. Funktsyya y pole rechy y yazyka v psykhoanalize. Doklad na Rymskom Konhresse, chytanny v Ynstytute psykhohohyy Rymskoho unyversyteta 26 y 27 sentyabrya 1953 hoda / Zh.Lakan. – M.: Hnozys, 1995. – 102 s. (in Russian).
4. Levyn K. Teoryya polya v sotsyal'nykh naukakh: Per. s anhl. – SPb: Sensor, 2000. – 368 s. (in Russian).
5. Levy-Stross K. Strukturnaya antropohohyya / Per. s fr. Vyach. Vs. Yvanova. – M.: Yzd-vo ЭКСМО-Press, 2001. – 512 s. (in Russian).